

Яковлева Г. О.,
канд. юрид. наук, доц.,
доц. кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

СУБ'ЄКТИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМА УНІФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Глобальні перетворення в сучасному світі вимагають (а) піднесення статусу особи в соціальній сфері, а також (б) гуманізації суспільних відносин. Виходячи з тієї ролі, що відводиться у праві людині, її правам і свободам, юридична наука взагалі і наука пра-

ва соціального забезпечення зокрема, повинні бути готовими сформулювати принципово інші підходи до права. «Ідеться, – як говорить А. М. Слюсар, – про його сприйняття не об'єктно й відірвано від учасників правових комунікацій (як зовнішнього правопорядку, сукупності норм, правовідносин тощо), а суб'єктно, тобто розуміння права як сфери, в якій розгортаються й реалізуються правові якості людини, її інтереси, формується особистість» [1, с. 6]. За такого визнання права пунктом відліку в ньому має бути не права норма або інший зовнішній стосовно самої людини прояв, а сам суб'єкт права. Лише на фундаменті соціальних прав людини та громадянина може засновуватись і практично функціонувати права демократична соціальна держава, яка Конституцією [2] визнається головним орієнтиром розвитку України. В Основному Законі держави знайшло відбиття достатньо широке коло соціальних прав людини та громадянина на (а) охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування (ст. 49), (б) соціальний захист (ст. 46), (в) освіту (ст. 53), (г) охорону сім'ї, дитинства, материнства й батьківства (ст. 51) та ін.

Нааявність власних самостійних суб'єктів характерна не тільки для права соціального забезпечення у цілому, а й для окремих відносин, що формують предмет відповідної юридичної галузі, в тому числі загальнообов'язкового державного соціального страхування, – системи прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом. О. В. Москаленко вбачає у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні такі істотні ознаки, як-от: (а) воно є організаційно-правовою формою соціального забезпечення; (б) становить собою сукупність економічних, організаційних і правових заходів; (в) створюється й гарантується державою; (г) спрямовано на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища громадян; (д) основними його суб'єктами є працівники, а в передбачених законом випадках інші категорії громадян; (е) його об'єктом є страховий випадок – хвороба, втрата працездатності, годувальника, без-

робіття з незалежних від громадянина обставин, старість та ін.; (є) воно реалізується за рахунок страхових фондів; (ж) джерелами соціально-страхових коштів виступають обов'язкові страхові внески роботодавців, громадян, а також інші джерела надходжень, передбачені законом; (з) соціально-страхові кошти не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню й використовуються тільки за цільовим призначенням [3, с. 74].

Згідно з ч. 1 ст. 6 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [4] суб'єктами такого страхування є:

а) застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи;

б) страховальники;

в) страховики.

Наголосимо, що жодних інших осіб Основи (ні у статті 6 «Суб'єкти та об'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування», ні в інших нормах цього законодавчого акту) до числа соціально-страхових суб'єктів на відносять. Статтею 2 Основ визначено, що законодавство України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування складається з цих **Основ та прийнятих відповідно до них законів, інших нормативно-правових актів** (виділено автором), що регулюють відносини в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Саме Основи визначають принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні. Із вищевказаного, можна категорично заявити, що будь-які правові акти у розглядуваній сфері мають прийматись виключно відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Саме із цього законоположення виходив нормотворець, коли у ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [5] та ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [6] суб'єктами страхування називає (а) застрахованих осіб, а у окремих випадках, – також членів їх сімей та інших осіб, (б) страховальників і (в) страховиків.

Однак, принципово інший підхід знайшов нормативне закріплення у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [7], за статтею 3 якого суб'єктами солідарної

системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є: а) застраховані особи, а в окремих випадках, – члени їхніх сімей та інші особи; б) страхувальники; в) Пенсійний фонд; г) уповноважений банк; д) підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій. У свою чергу, до суб'єктів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування належать: а) особи, від імені та на користь яких здійснюється накопичення та інвестування коштів; б) підприємства, установи, організації та фізичні особи, що здійснюють перерахування внесків до системи накопичувального пенсійного забезпечення; в) Накопичувальний фонд; г) юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління Накопичувальним фондом та управління його пенсійними активами; д) зберігач; е) страхові організації.

Притримуємось позиції, що другий підхід є більш виваженим, адже він відображає соціальну спрямованість загальнообов'язкового державного страхування, яке, за ч. 2 ст. 46 Конституції України, є нічим іншим як гарантією права громадян на соціальний захист. Останнє ж включає право осіб на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Соціальне забезпечення є складовою соціального захисту. Разом із ним соціальний захист включає ще й гарантії охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, мінімальної оплати праці й інші заходи, які є необхідними для нормальної життєдіяльності людини і функціонування держави. «Право на соціальне забезпечення – це визнана Конституцією України, міжнародним співтовариством і гарантована державою можливість людини одержати соціальну допомогу та підтримку для задоволення фізіологічних, соціальних і духовних потреб в обсязі, необхідному для гідного життя у тих випадках, якщо внаслідок впливу соціального ризику громадянин із незалежних від нього причин не має джерел і засобів до існування», – справедливо заявляють автори підручника «Право соціального забезпечення в Україні» за редакцією О. М. Ярошенка [8, с. 16].

Цивілістична позиція у визначенні суб'єктів соціального страхування (застрахована особа, страхувальник, страховик) не може задовольнити потреби права соціального забезпечення, адже вона ґрунтується на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників відповідних відносин. Натомість

у організації і функціонування системи соціального забезпечення закладені інші засади: диференційований підхід до різних соціально-демографічних груп населення залежно від ступеня їх економічної самостійності, працездатності, можливостей підвищення рівня матеріального добробуту, а також умов праці, географічно-кліматичних та екологічних чинників тощо; установа зв'язку результатами праці працюючого і розміром його соціального забезпечення; участь у фінансуванні соціального забезпечення держави, роботодавців і громадян; визначення рівня соціальних гарантій на підставі соціальних нормативів; відповідність рівня соціального забезпечення населення рівню економічного розвитку й фінансових можливостей держави.

Вищевказані міркування, з відповідним коригуванням залежно від специфіки, мають бути законодавчо відбиті в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також прийнятих відповідно до них спеціальних законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Список використаних джерел:

1. Слюсар А. М. Суб'єкти трудового права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. – Х., 2011. – 407 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р., №254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Москаленко О. В. Принципи соціального страхування в сучасних умовах господарювання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. – Х., 2013. – 427 с.
4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р., № 16/98-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р., № 1105-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 46–47. – Ст. 403.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р., № 1533-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р., № 1058-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
8. Право соціального забезпечення в Україні: підруч. / О. М. Ярошенко, Г. О. Барабаш, Н. М. Вапнярчук та ін.; за ред. О. М. Ярошенка. – 4-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 458 с.